

Dames en Heren,

Het zou niet misstaan hebben vandaag ter gelegenheid van de Dies Natalis onzer universiteit een rede te houden waarin Abraham Kuiper, aan wiens 150e geboortedag deze weken volop aandacht geschonken wordt, centraal zou staan. Mij echter voegend naar de gewoonte dat de diesredenaar een verhandeling houdt over een onderwerp uit zijn eigen discipline, heb ik hiervan afgezien. Een ogenblik heb ik mij afgevraagd of er een brug te slaan zou zijn tussen Kuiper en de patres, de kerkvaders. Maar afgezien van het feit dat zijn bibliotheek enkele goede patristische uitgaven bevatte, de patres zelf speelden in zijn werk geen rol van betekenis. Evenmin trouwens als ze dat doen bij menig hedendaagse protestantse theoloog, hetgeen ik vanuit mijn discipline, de patristiek, uiteraard betreurt. Het is derhalve vanwege een dubbelvoudige reden dat ik mij richt op een vraagstelling in de vroegchristelijke literatuur.

Ik wil vanmiddag Uw aandacht vragen voor uitingen van deemoed en nederigheid in de vroegchristelijke literatuur en dan met name zoals we die tegenkomen in de griekse homiletische literatuur, d.w.z. de preken van de griekse kerkvaders, om na te gaan hoe we deze deemoedsuitingen te verstaan hebben. Staan ze geheel en al in de traditie van de antieke rhetorica of kunnen we specifiek christelijke noties onderkennen in het gebruik ervan. Voorts zal dan de vraag aan de orde komen hoe de christelijke auteurs omgingen met de antieke literatuur en met de regels van de antieke rhetorica.

Ten einde U enigszins vertrouwd te maken met de vraagstelling geef ik eerst enkele voorbeelden van de door mij bedoelde uitingen van deemoed en nederigheid. Voor de hand liggend om mee te beginnen, omdat ze het meest in de traditie van de antieke rhetorica staan, zijn de prooemia of exordia van preken gehouden ter nagedachtenis van martelaren en heiligen, apostelen en bekende bisschoppen, die allen een eigen feestdag in de kerkelijke kalender verworven hebben. Uit deze lofredevoeringen, aan te duiden als encomia, blijkt maar al te zeer hoezeer de redenaar, bisschop of presbyter, zich bewust is van wat zijn gehoor van hem verwacht. Het is wellicht nuttig terzijde op te merken dat het gehoor ook in die tijd, ik spreek over de vierde en vijfde eeuw na Christus, zeer gesteld was op rhetorisch goed verzorgde, het oor strelende redevoeringen. Johannes Chrysostomus, rond 400 patriarch van Constantinopel, wiens zeer omvangrijke homiletisch oeuvre een belangrijke bron is voor taferelen uit het dagelijkse leven, verhaalt ons hoe de stadsbevolking uitloopt om een rondreizende rhetor te beluisteren. Anderzijds dient U voor ogen te houden dat bijna alle ons bekende bisschoppen uit die periode, en zeker degenen die ik hierna nog zal noemen, dezelfde klassieke opleiding genoten hebben als hun heidense tijdgenoten. De notie van christelijk onderwijs was destijds onbekend; wel vindt men onder de toen befaamde professoren christenen, zoals b.v. Prohaeresius, onderwijzend in Athene, maar het onderwijs zoals jongelieden, christen en